

הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון גורדון
החוג למדע המדינה החוג לתקשורת
התוכנית לתקשורת פוליטית

בחירת שופטים לבית המשפט העליון

האם קיימת העדפה למינויים של יוצאי אשכנז וגרמניה על פני מזרחיים?

עבודה במסגרת הקורס "פוליטיקה ומשטר בישראל"

המרצה: ד"ר הני זובידה

המתרגלת: גב' לירון לביא

מגישה: גלית גולדמן

מס' ת.ז. 023944838

נייד: 0522-826649

דוא"ל: galitgoldman@gmail.com

סמסטר א', תשע"ב

1 בפברואר 2012

תוכן עניינים

א. מבוא.....3

ב. רקע היסטורי.....4-6

ג. נתונים וממצאים.....7-13

ד. ניתוח ממצאים ודיון.....14-15

ה. סיכום.....16-17

ו. ביבליוגרפיה.....18-20

א. מבוא

בעבודה זו ברצוני לבחון האם הייתה ו/או יש העדפה ליוצאי אשכנז וגרמניה, במינויים של שופטים לבית המשפט העליון, על פני מינויים של שופטים ממוצא מזרחי, ואם כן, כיצד ובאיזו מידה. אבחן את ההעדפה, אם קיימת, מראשית הקמתו של בית המשפט העליון ועד היום, ואנסה לעמוד על שורשיה. העבודה נכתבה בתקופה של מאבק ציבורי למינוי שופט ממוצא מזרחי לעליון, על רקע התכנסותה של הוועדה לבחירת שופטים לקראת מינויים חדשים. במסגרת המאבק, אישי ציבור, אנשי אקדמיה, אנשי תקשורת ופוליטיקאים, פעלו למינויו של שופט ממוצא מזרחי, בין השאר, מתוך גישת הריאליזם המשפטי, לפיה השופט מביא עימו לא רק את השכלתו המשפטית, אלא גם את תפיסת עולמו. בנסיבות אלה יש חשיבות לניתוח הדמוגרפי, או במילים פשוטות יותר, כפי שהתבטא לא מכבר ד"ר הני זובידה, "בבית המשפט העליון צריכים לשבת שופטים מכל מגזרי האוכלוסייה, משום שדרכי החשיבה של אנשים, נטבעות בהם בהקשרי הסביבה התרבותית והחברתית שבה גדלו" (אריאן, זובידה, 2011).

שאלת המחקר תיבחן בעבודה זו באמצעות בדיקה שמית של כל השופטים היהודים שמונו לעליון, כאשר לצורך המחקר, מוצאם יסווג על פי קריטריון של ארץ המוצא של האב. את שאלת המחקר אבחן באמצעות הגישה העדתית. אטען כי בבית המשפט העליון אין איזון במספר השופטים המזרחיים לעומת האשכנזים, קיימת העדפה חריגה של שופטים אשכנזים ושל שופטים יוצאי יהדות גרמניה, וזאת כתוצאה מסיבות פוליטיות ועדתיות, ולא מסיבות מקצועיות גרידא.

לעבודה זו יש גם פן אישי. במהלך חקר שורשי המשפחתיים, למדתי כי בן אחיו של סבא רבא שלי, ראובן מנשה בטאט (1888-1962) אשר נולד בבגדאד- היה שופט וחבר בפרלמנט העיראקי. עם כיבוש עיראק על ידי הבריטים הוא הועלה לתפקיד סגן נשיא בתי המשפט של בצרה ובגדאד. עם פרוץ מלחמת השחרור והקמת מדינת ישראל ב- 1948, כאשר ממשלת עיראק התנכלה ליהודים, הוא נאשם בבגידה בשל מאמציו לטובת הצינות, נידון לעבודת פרך ולימים נפטר. צאצאיו בחלקם היו עורכי דין מוצלחים, אולם הם לא הצליחו להתמנות לתפקידי מפתח במערכת המשפטית בארץ, יש אומרים על רקע סיבות פוליטיות ועדתיות (בטאט, 1969).

במהלך העבודה אציג את הרקע ההיסטורי, לאחר מכן אציג את הממצאים וניתוחם, ולבסוף סיכום ומסקנות.

ב. רקע היסטורי

החל מראשית קום המדינה ועד ימינו חלו תמורות דמוגרפיות מהותיות בחברה הישראלית, בשל גלי העלייה השונים שהגיעו אליה במשך השנים. העולים נאלצו להתמודד עם קשיי הקליטה בחברה מתהווה, שהתפתחה והשתנתה כל העת, לצד שינוי בשיח החברתי-תרבותי-פוליטי הישראלי. בד בבד התפתח תהליך פלורליסטי המדגיש את האינדווידואליזציה והפרטיקולאריות. בהתאם לזאת, כל אחת מן העליות המרכזיות התקבלה בחברה באופן שונה, אשר השפיע על תהליך קליטתה, הטמעתה ושילובה בחברה הישראלית. מציינים מספר אופנים בהם נקלטו העולים: אסימילציה (היטמעות), אינטגרציה (שילוב), סגרגציה (התבדלות) ומרגינליזציה (שוליות). במודל האחרון המהגרים, או ה"מזרחיים", נדחקו לשולי החברה (שרפמן, 2008).

שנות ה-50 מתוארות כתקופה מעצבת. האשכנזים היו מייסדי החברה ואילו המזרחים היו מיעוט עני וחלש, ונתפסו כבעלי רמה תרבותית ואנושית דלה. הניעות הריבודית של האשכנזים התבססה על תיעול העולים המזרחיים לדרגים הנמוכים של החברה, והופעל עליהם לחץ להיטמע ולקבל הכשרה למודרניות. מאחר שלא נעשתה הבחנה בין המדינות מהן היגרו עולים אלה, נוצרה הקטגוריזציה של ה"לא אשכנזים" (סמוחה, 1993). יש בהופעת המזרחיות, הדים מ"מלחמת התרבות העולמית": עם תחילת האמנציפציה של היהודים במערב אירופה, הם נדרשו לוותר על תרבויותיהם שתיוגו כ"מזרחיות" וכ-"מפגרות", ולסגל לעצמם אורח חיים שהתאים לאורח החיים של התרבות הנוצרית הדומיננטית, דרישה שהיהודים קיבלו ברצון. העליות הגדולות של המזרחים היו עם קום המדינה עד 1951. בקיץ '49 - מרבד הקסמים, הועלו כ-38 אלף יהודי תימן. באותה שנה הועלו גם יהודי לוב, ב- '50-'51 יהודי עיראק (מבצע "עזרא ונחמיה"), ולאחר מכן עלו יוצאי אסיה ואפריקה, שהיו כ-40% מהאוכלוסייה היהודית בארץ. השינוי הדמוגרפי שהתרחש בחברה הישראלית, לא זכה לביטוי במבנה חלוקת הכוח, והאליטה השלטת נותרה אשכנזית ברובה (אריאן, אשר, ניר אטמור, ויעל הדר, 2007). הגורם המכריע במדיניות הקליטה, היה היעד של שמירה על א"י כמדינה מודרנית ומערבית, עפ"י הגרסה האשכנזית של ה"מערוב": קבוצות שאינן עונות על הגדרת המערוב, תעבורנה תהליך מודרניזציה, ורק לאחר השלמת תהליך זה, אנשיה יחשבו כחברים מלאים בקולקטיב. יהודי היישוב הוותיק עשו ניסיונות לצמצם את השפעתם של המהגרים על עיצובו של הקולקטיב הישראלי, מתוך חרדה ל"לבנטיזציה" תרבותית ולאובדן השלטון הפוליטי. המערכת הפוליטית נקרעה לשסעים עדתיים. כור ההיתוך ויישוב הנגב, שני אקטים שביצע בן גוריון, אף הם תרבו להתבדלות (תדהר, 1963). היחס כלפי המזרחים נטה להיות ללא אבחנה ביניהם, הם היו נעדרי כל עוצמה ומשאבים, מלבד ההון הסימבולי של היותם יהודים (קימרלינג, 2004). המושג מזרחיים, הוא מושג שהתחילו להשתמש בו משנות ה-50. הוא אינו מתאים לכל יהדות ספרד, שכן לאורך ההיסטוריה יהודי המזרח היו מזרח אירופאים, או יהודי המזרח התיכון. חוקרי השסע טענו, שכינוי זה הוטבע ע"י האליטה האשכנזית מסיבות פוליטיות, כדי להתעלות. שם נוסף שהודבק להם היה "יהודים ערביים" (ליסק משה, 1996). מזרחיים, שנתפסו כ"טעוני מודרניזציה" נקלטו תחילה במחנות העולים, שהיו מעין גטו, לאחר מכן במעברות. משם פוזרו בין מושבי העולים, עיירות הפיתוח ואזורי ספר. שכונות אלו היו מאוחר יותר ערש מחאתם של המזרחים (ואדי

סאליב בחיפה, שכונת הקטמונים בירושלים, "הפנתרים השחורים" ועוד). מאורעות ואדי סאליב, ב-59', סימלו את תחילת התהוותה של תודעה מזרחית-מעמדית. הניכוס התרבותי-חברתי של מעמד השואה, המשוך לאשכנזים, הערים חומה סמלית נוספת. החל משנות ה-70 החלה מעין התמרדות מזרחית (השד העדתי) בדמות הפנתרים השחורים, עד למהפך '77, שיוחס למזרחים. יצוין, כי הנחיתות של המזרחיים, היא לא תוצר של מה שהגיעו עימו, אלא תוצאה של מפגש עם האוכלוסייה שקלטה אותם (שנהב, 2006). לאחר רגיעה זמנית זו, עם החרפת המשבר הכלכלי בראשית שנות ה-80, גדלו גם הפערים החברתיים-כלכליים. תמורות אלו טמנו בחובן גם הרעה במוקד החיכוך בין אשכנזים למזרחים, ובשנת 1981 44% מהציבור הגדירו את היחסים בין שתי הקבוצות הללו כ"לא טובים", או "לא טובים כלל" (אריאן, אשר, ניר אטמור, ויעל הדר, 2007). מ-82' עד ל-92' הנושא המרכזי בפוליטיקה היה העדתיות. אחרי '92 עם הפריחה הכלכלית הנושא דעך (לשם, 1993). בראשית '99 פותחת ש"ס והציבור החרדי במלחמה נגד בתי המשפט בכלל ובית המשפט העליון בפרט, לאחר שאלו פסקו פסקי דין שנראו למנהיגי הציבור החרדי כפגיעה באושיות קיומם, בשל הפגיעה הקשה בפסיקות בתי הדין הרבניים. מניע נוסף למלחמה זו, היה הורדת ערכן של בתי המשפט לנוכח משפט דרעי. כך הצליחה ש"ס בבחירות '99, וכשהיא רכובה על גל האפליה נגד המזרחיים, זכתה ב-17 מנדטים והפכה למפלגה השלישית בגודלה במדינה. אי השוויון העדתי הונצח, בין היתר, בשל השפעת משפחת המוצא. כיוון שמקובל בארץ שהורים תומכים בילדיהם במשך כל תקופת החיים, הרי המזרחים נמצאים במצב קבוע של נחיתות, וכן משום שלא נעשה די לצמצומו (סמוחה, 1993).

בית המשפט העליון הוקם ב-22 ביולי 1948. כבר במינויים של השופטים ניכרת פוליטיזציה של הפקידות המנהלית. "החשאיות עטפה את המינויים של שופטים עם קום המדינה", וכבר מלכתחילה המינויים היו פועל יוצא לחשיבה פוליטית ציבורית (נתן ברון, 2001). ב-16 במארס 1948 הוגשה למועצה המשפטית רשימה של שופטים בעלי שיוך מפלגתי, שהומלץ לא למנותם כשופטים בממשל. הדוח שחיבר חיים (הרמן) כהן, פרקליט המדינה הראשון שמאוחר יותר התמנה לשופט עליון, התייחס ל-73 העובדים היהודים במערכת המשפט המנדטורית ביניהם 23 שופטים. לצד כל אחד משמות העובדים סומן "+" או "-", בהתאם להמלצה האם להעסיקו בשירות המדינה, וכן מספר הערות על תפקידיהם. הנשיא הראשון של בית המשפט העליון היה ד"ר משה זמורה. נטען כי מונה עקב היותו בעבר שותפו למשרד של שר המשפטים דאז, פנחס רוזנבליט (רוזן). רוזן שאף להקים בית משפט שישקף את המפה הפוליטית: שניים ממפא"י, ציוני כללי, דתי ורוויזיוניסט. ארבעה מועמדים עברו בצורה חלקה: הנשיא זמורה ויצחק אולשן (מפא"י), מנחם דונקלבלום (מטעם הציונים הכלליים) והמועמד הדתי, הרב שמחה אסף, מומחה למשפט עברי, שלא היה משפטן, אולם הצליח להיבחר לאחר שהכניסו אפשרות בחירה של "משפטן מובהק". למשבצת הרוויזיוניסטית יועד עורך הדין אברהם ויינשל. סירובו של ויינשל הכשיר את מועמדותו של חשין. איש מהשופטים לא היה מקורב למפ"ם, ולמעט חשין שהיה יליד הארץ ונבחר משום שנחשב בטעות לרוויזיוניסט, כל המועמדים היו ילידי מרכז-מזרח אירופה (שיטרית, שלום, 2004).

יצוין, כי שמו של השופט גד פרומקין, ששימש כשופט בבית המשפט העליון בתקופת המנדט הבריטי במשך 28 שנים, לא נכלל במועמדים והוא היה הראשון שנפסל לעליון עקב "שמועות". בן גוריון אף הקים וועדת בירור של כבוד לצורך בחינת הפרשה. הוועדה פעלה בירושלים בחשאיות מוחלטת, ובסופו של דבר "ניקתה" את שמו של פרומקין. לעומת זאת, יעקב אזולאי וחשין יצאו "נקיים". אלא שאזולאי לא בא בחשבון בגלל מוצאו הספרדי. ה"אליטה המשפטית הייקית", כותב ברון, "מנעה, למרות הפצרותיו של בן-גוריון, מינוי של שופט ספרדי לבית המשפט העליון עד שנת 1962" (ברון, 2005) (קידר, 2003). אציין, כי בסקירה של יחסי בית המשפט העליון עם מערכת הפוליטית בישראל מ-1948 ועד 1999 זוהו כמה מגמות שאפיינו את התפתחותו של בית המשפט במשך השנים. ראשית זוהתה מגמה כללית של אקטיביזם שיפוטי, שנית זוהתה מגמה של סגירה ופתיחה לאפשרויות השפעה ובעקבותיה התעוררות של קבוצות אינטרס, שלישית זוהתה מגמה כללית של התפוררות המפה הפוליטית ואיתה בעיית משילות ועוד (מידיני מזרחי, 2006). הוועדה לבחירת שופטים הוקמה בחוק רק ב-1953. היא מורכבת משתשעה חברים: שר המשפטים, העומד בראשה, וכן נשיא בית המשפט העליון, שני שופטי בית המשפט העליון שאותם בוחרים שאר השופטים (באופן מסורתי על פי ותק), שר נוסף, שני חברי כנסת (באופן מסורתי אחד מן האופוזיציה ואחד מן הקואליציה) ושני נציגים של לשכת עורכי הדין. עד שנות התשעים התקבלו רוב החלטותיה של הוועדה פה אחד, לעתים מתוך הסכמה למינויו של מועמד אחד בתמורה לתמיכה במועמד אחר (הלר, 1999). למרות ההטרונגניות לכאורה, בדגש על לכאורה, אחת הביקורות המרכזיות על הליך בחירת השופטים נוגעת להרכב הוועדה. בתגובה לביקורות אלה מונתה בשנת 2000 ועדת בדיקה להליך של מינוי השופטים בראשות השופט בדימוס יצחק זמיר. זו התנגדה ל"ייצוג" הציבור בבית המשפט, אך הדגישה את הצורך ב"שיקוף" (משרד המשפטים, 2001). לא מכבר, אושרה בקריאה ראשונה הצעת חוק לשנות את הרכב הוועדה, באופן שלא ישוריין מקום לראש לשכת עורכי הדין כאחד משני הנציגים בוועדה. ההצעה נועדה להכשיר את מינוי השופט נעם סולברג לעליון. אין זו הצעת החוק היחידה שמאפיינת את ההתערבות הפוליטית הבולטת בוועדה.

בית המשפט העליון ב-1948. מימין: חשין, מנחם דונקלבלום, הנשיא משה זמורה, הרב שמחה יוסף ויצחק אולשן. צילום העתק: נאור רהב

ג. נתונים וממצאים - בדיקת מוצאם של שופטי בית המשפט העליון לדורותיהם

שופטי בית המשפט העליון, שנותרו כהונתם, רקע מקצועי וארץ מוצא - מינויים לפי סדר כרונולוגי שנתי

1948

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא אב
משה זמורה	1948	1954	עורך דין, יו"ר בית הדין של ההסתדרות הציונית	נולד להורים ממוצא אוקראיני שהיגרו לגרמניה
יצחק אולשן (אולשנסקי)	1948	1965	עורך דין	קובנה, ליטה
מנחם דונקלבלום	1948	1951	עורך דין פרטי	פולין (עבד בווינה)
שניאור זלמן חשין	1948	1959	שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב	ירושלים, צאצא לרבי שניאור זלמן מלאדי, מייסד חסידות חב"ד
שמחה אסף	1948	1953	פרופסור באוניברסיטה העברית בירושלים	לובן, רוסיה

1950

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
משה זילברג	1950	1970	שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב	קובנה, ליטה
שמעון אגרנט	1950	1976	נשיא בית המשפט המחוזי בחיפה	ארה"ב

1953

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
צבי ברנזון	1953	1977	עורך דין, תפקידים בשירות המדינה	צפת
יואל זוסמן	1953	1980	שופט בבית המשפט המחוזי	קרקוב, אוסטריה
דוד גויטיין	1953	1961	עורך דין פרטי, שגריר	אם ילידת הונגריה
משה לנדוי	1953	1982	שופט בית המשפט המחוזי בחיפה	גרמניה

1954

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
אלפרד ויתקון	1954 החליף את זמורה	1980	שופט בבית המשפט המחוזי בירושלים	ברלין, גרמניה

1960

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
חיים כהן	1960 החליף את חשין	1981	היועץ המשפטי לממשלה	ליבק, גרמניה

1962

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
אליהו מני	1962 החליף את גויטיין	1977	נשיא בית המשפט המחוזי בירושלים	נולד בחברון, מוצאו: עיראק

1963

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
בנימין הלוי	1963 הגדלת מספר השופטים	1969	שופט בבית המשפט המחוזי	גרמניה

1965

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
יצחק קיסטר	1965 החליף את אולשן	1975	שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב	גליציה בשליטת האימפריה האוסטרו-גרמנית

1970

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
יצחק כהן	1970 החליף את הלוי	1983	התמחה במשרד עורכי הדין אגרנט ויעקב הלוי. שופט בשלום ובמחוזי בחיפה	גליציה, אימפריה אוסטרו גרמנית

1971

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
משה עצינוני	1970 החליף את זילברג	1978	נשיא בית משפט השלום בחיפה, נשיא המחוזי בחיפה	פולין

1975

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
בן ציון שרשבסקי	1975 החליף את קיסטר	1977	נשיא בית המשפט המחוזי בירושלים	גרמניה
מאיר שמגר (שטרנברג)	1975 הגדלת מספר השופטים	1995	היועץ המשפטי לממשלה	מרכז אירופה פולין

1977

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
מרים בן פורת	1977 החליפה את אגרנט	1988	נשיאת בית המשפט המחוזי בירושלים	רוסיה
שלמה אשר	1977	1980	שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב	אוסטריה-הונגריה
מנחם אלון	1977	1993	פרופסור למשפט עברי	גרמניה

1978

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
דוד בכור	1978	1980	שופט בבית המשפט המחוזי בחיפה	עיראק
אהרן ברק	1978	2006	היועץ המשפטי לממשלה	ליטא

1979

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
משה בייסקי	1979	1991	שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב	פולין

1980

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
שלמה לוין	1980	2003	שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב	לטביה

1981

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
משה כהן	1981	1982	שופט בבית המשפט המחוזי בירושלים	יוון

1982

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
יהודה כהן	1982	1984	שופט בבית המשפט המחוזי בירושלים	נולד בצפת בן ליוצאי אשכנז
דב לוי	1982	1995	שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב	רוסיה
גבריאל בך	1982	1997	פרקליט המדינה	גרמניה
שושנה נתניהו	1982	1993	שופטת בבית המשפט המחוזי בחיפה	דנציג, פולין

1984

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
אברהם חלימה	1984 החליפו את יצחק ויהודה כהן	1989	שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב	עיראק
אליעזר גולדברג	1984 החליפו את יצחק ויהודה כהן	1998	סגן נשיא בית המשפט המחוזי בירושלים	אשכנז

1988

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
יעקב מלץ	1988 החליף את בן פורת	1993	שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב, מבקר המדינה	פולין

1989

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
תיאודור אור	1989 החליף את חלימה	2004	סגן נשיא בית המשפט המחוזי בנצרת	פולין

1991

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
אליהו מצא	1991 החליף את בייסקי	2005	שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב	יוון

1992

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
מישאל חשין	1992 הגדלת מספר השופטים	2006	משנה ליועץ המשפטי לממשלה, עורך דין פרטי	נולד בבירות, אביו נולד בירושלים, צאצא לרבי שניאור זלמן מלאדי

1994

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
יצחק זמיר	1994	2001	היועץ המשפטי לממשלה	פולין
דליה דורנר	1994	2004	שופטת בית המשפט המחוזי בירושלים, הסנגורית הצבאית הראשית שופטת בית הדין הצבאי לערעורים	נולדה בטורקיה, האב נולד באודסה, ברה"מ
צבי טל (טייטלבוים)	1994	1997	שופט בבית המשפט המחוזי ירושלים	פולין
טובה שטרסברג-כהן	1994	2003	שופטת בבית המשפט המחוזי חיפה	פולין
יעקב קדמי	1994	2000	ראש אגף החקירות, שופט בבית המשפט המחוזי תל אביב	אב יליד היישוב (אם ילידת מצרים) אולם מוגדר כמזרחי בחלק מהמקורות (בירנהק, גוסרסקי, 1998, זלצברגר 1998)

1995

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
יעקב טירקל	1995	2005	נשיא בית המשפט המחוזי בבאר שבע	אוסטריה

1997

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
יצחק אנגלרד	1997	2003	פרופסור באוניברסיטה העברית בירושלים	גרמניה

2001

שם	תחילת כהונה בעליון	סיום כהונתו	תפקידים קודמים	מוצא
אילה פרוקצ'יה	2001	2011	שופטת בבית המשפט המחוזי בירושלים	פירנצה, איטליה
אדמונד לוי (אדמונד אלישע לוי-א.א. לוי)	2001	2011	שופט צבאי, שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב	עיראק

שופטי בית המשפט העליון כיום

שם	תחילת כהונה בעליון	מועד פרישה צפוי	תפקידים קודמים	מוצא
דורית ביניש	1995	28 בפברואר 2012	פרקליטת המדינה	פולין
אליעזר ריבלין	2000	28 במאי 2012	שופט בבית המשפט המחוזי בבאר שבע	ליטא
אשר דן גרוניס	2003	17 בינואר 2015	שופט במחוזי באר שבע ותל אביב	פולין(חסידות גור)
מרים נאור	2003	26 באוקטובר 2017	סגן בכיר לפרקליט המדינה, שופטת מחוזי תל אביב, סגנית נשיא לבית משפט לעניינים מנהליים	אשכנז (פולין)
עדנה ארבל	2004	22 ביוני 2014	שופטת בבית המשפט המחוזי בירושלים, פרקליטת המדינה	אשכנז (פולין)
אליקים רובינשטיין	2004	13 ביוני 2017	מזכיר הממשלה, שופט במחוזי ירושלים, היועץ המשפטי לממשלה	פולין
סלים ג'ובראן	2004	4 באוגוסט 2017	סגן נשיא מחוזי חיפה	סוריה
אסתר חיות	2004	16 באוקטובר 2023	שופטת מחוזי תל אביב	אשכנז (פולין)
חנן מלצר	2007	12 באפריל 2021	עורך דין בפרקליטות הצבאית ובמגזר הפרטי	פולין
יורם דנציגר	2007	26 בנובמבר 2023	עורך דין במשרד עורכי הדין דנציגר, קלגסבלד ושות'	פולין
ניל הנדל	2009	27 באפריל 2022	סגן נשיא בית המשפט המחוזי בבאר שבע	ארה"ב
יצחק עמית (גולדפריינד)	2009	20 באוקטובר 2028	שופט בבית המשפט המחוזי בחיפה	אשכנז
עוזי פוגלמן	2009	6 באוקטובר 2024	מנהל מחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה, שופט בבית המשפט המחוזי בתל אביב	רומניה

מינויים חדשים מחודש ינואר 2012

שם	תחילת כהונה בעליון	מועד פרישה צפוי	תפקידים קודמים	מוצא
דפנה ברק-ארז	2012	2 בינואר 2035	פרופסור למשפטים, דיקנית הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב	ליטא
צבי זילברטל	2012	5 באפריל 2022	שופט שלום וסגן נשיא בית המשפט המחוזי בירושלים	אשכנז (זילבר=כסף)
נועם סולברג	2012	22 בינואר 2032	עוזרם של שלושה יועצים משפטיים לממשלה, שופט מחוזי	הולנד
אורי שוהם	2012	3 באוגוסט 2018	הפרקליט הצבאי הראשי, משנה לנשיא בית הדין הצבאי לערעורים. שופט בית המשפט המחוזי בתל אביב	עיראק

הערות שוליים

* בחינת רשימת השופטים הזמניים מצביעה על כך, שכל השופטים היו ממוצא אשכנזי למעט שופט ערבי אחד. הרשימה של השופטים הזמניים כוללת את השופטים הבאים: עבד אל רחמן זועבי, מנחם אילן, יוסף אלון, שאול אלוני, חנוך אריאל, מרדכי בן דרור, מיכאל בן יאיר, הדסה בן עתו, דבורה ברלינר, אליהו וינוגרד, שולמית ולנשטיין, הרצל זהר, דוד חשין, בנימין כהן, ישראל לוין, יהונתן עדיאל, זאב צלטנר ואלישע שינבויים.

** רשימת נשיאי בית המשפט העליון לדורותיו כוללת את השופטים הבאים: משה זמורה (1948), יצחק אולשן (1954), שמעון אגרנט (1965), יואל זוסמן (1976), משה לנדוי (1980), יצחק כהן (1982), מאיר שמגר (1983), אהרן ברק (1995), דורית ביניש (2006).

*** מעניין לציין, כי ניסיון להתחקות אחר שופטים שמונו החל משנות האלפיים, נתקל בקושי טכני, משום שבארכיון בית המשפט העליון, אין נתונים על מוצאם של מספר שופטים, בעיקר שופטים שמונו לאחרונה. גם פניותי למזכירה הראשית של בית המשפט העליון ולממונה על יישום חוק חופש המידע, העלו שהנתונים לא דווחו באופן יזום על ידי השופטים עצמם ומכיוון שכך, אין יכולת להיענות לבקשה.

**** רוב רובם של הממצאים נאספו מארכיון מוזיאון מורשת בתי המשפט בירושלים, באתר בית המשפט העליון, באנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובניו (תדהר, 1945-1964), בספר חמישים שנות שפיטה בישראל (חשין, 1999).

ד. ניתוח ממצאים ודין

מבדיקת ארץ מוצאם של כל שופטי בית המשפט העליון לדורותיהם, עולה כי מראשית תולדותיו של בית המשפט העליון מונו רק חמישה שופטים ממוצא מזרחי מתוך 64 שופטים. אם ניקח בחשבון את השופטים שמונו כשופטי עליון זמניים, 18 במספר, ושלא כללו אפילו שופט ספרדי אחד, הרי שמדובר בחמישה שופטים ממוצא מזרחי מתוך 82 שופטים, כלומר בסך הכול 6%. יתרה מכך, בחינת רשימת נשיאי בית המשפט העליון מגלה, כי מעולם לא נבחר לנשיאות בית המשפט העליון שופט ממוצא מזרחי.

זאת ועוד, הממצאים מצביעים על כך שמעולם לא נבחרו לכהונה שני שופטים מזרחיים באותו סבב מינויים. ב-1962 מונה לראשונה שופט מזרחי- אליהו מני, רק לאחר שהוא פרש מונה ב-1978 דוד בכור, אשר סיים את כהונתו ב-1980 אולם רק ב-1984 מונה אברהם חלימה ((בירנהק וגוסרסקי, 1998). משנת 1989 ועד מינוי של אדמונד לוי ב-2001 לא כיהן שופט מזרחי בעליון, השופט אורי שוהם נבחר לאחרונה לעליון במקום השופט אדמונד לוי שבשלב פרישה. כל השופטים המזרחים שנבחרו מונו על בסיס מקום יחודי.

השופט הלא אשכנזי הראשון, אליהו מני, מונה רק 14 שנה אחרי קום המדינה. סביב מינוי של השופט מני התעורר ויכוח פוליטי ציבורי והשיקול העדתי שנשקל בחדרי חדרים פרץ אל החוץ. עדות יוצאת דופן על שנעשה מאחורי הקלעים של המינוי מביא נשיא בית המשפט העליון אולשן בספר זיכרונותיו. אולשן מספר, כי בן גוריון דחק בו למנות שופט ספרדי. בית המשפט העליון כולו, בימיו של הנשיא אולשן, התנגד להכליל את של השיקול העדתי במסגרת השיקולים המותרים, ואף שוגר בעניין זה מכתב לשר המשפטים דאז (בירנהק וגוסרסקי, 1998). מני התנגד תחילה למינוי ורק אח"כ נאות לאחר שנקבע כי נבחר בזכות כישוריו.

הנתונים עולים בקנה אחד עם הפוליטיזציה במינוי שופטים לעליון מראשית הקמתו - העדפותיו של שר המשפטים פליקס רוזנבלט, התכתובות עם בן גוריון שחפץ בפרומקין, מינוי חמשת השופטים הראשונים על רקע השתייכותם הפוליטית, פסילת השופט אזולאי בגלל מוצאו, ומינויים של מקורבים או עמיתים לשעבר במשרדו של רוזן (ברון, 2001). ההסבר העיקרי להתפתחות יחסי הגומלין בין בית המשפט העליון לבין המערכת הפוליטית טמון בריכוזיות המערכת הפוליטית, בשסעים העמוקים בחברה הישראלית ובתרבות פוליטית שמתייחסת לחוק, וממילא גם לבית המשפט העליון באופן אינסטרומנטלי לחלוטין (מידן, מזרחי, 2006).

ממצא חשוב שעלה במהלך בחינתי את רשימת השופטים שנבחרו לעליון ממוצא מזרחי, הוא, כי כל שופטי העליון המזרחיים, ללא יוצא מן הכלל, מוצאם **מעיראק**, לפי הקריטריון של מוצא האב. כך, מוצאם של השופטים דוד בכור (משפחתו רק שהתה במצרים), אליהו מני, אברהם חלימה, אדמונד לוי ואורי שוהם - עיראק, ממצא שבדיעבד אינו מפתיע לנוכח עיסוקם של חלק נכבד מהישוב היהודי בבל ואח"כ בעיראק (בעיקר בבצרה) במסחר, כלכלה ובתחום המשפט.

זאת ועוד, בבחינת הרכבו האישי של בית המשפט העליון בשנותיו המוקדמות והמעצבות, אי אפשר לא להבחין בנוכחות היקית בשורותיו, המסתכמת לעיתים ב-50% מכלל השופטים ובאה לידי ביטוי הן במספר השופטים ילידי גרמניה והן במספר חניכי האוניברסיטאות הגרמניות (זלצברגר עוז-זלצברגר, 1998). גם שר המשפטים הראשון פליקס רוזנבליט, הלא הוא פנחס רוזן, היה יליד ברלין וחניך אוניברסיטאות פרייבורג וברלין. במעגל המייסדים של משרד המשפטים פעלו גם אורי ידן (רודולף היינשהיימר) שהתמנה לראש מחלקת החקיקה של משרד המשפטים, וחיים הרמן כהן, פרקליט המדינה הראשון שלימים התמנה לשופט עליון. גם משרד מבקר המדינה הראשון, זיגרפיד מוזס, שהתחנך בברלין היה מאויש כולו ביוצאי גרמניה. לזמורה, הנשיא הראשון של העליון היה אמנם ממוצא אוקראיני, אך השכלתו יצגה את הסינתזה היהודית גרמנית.

בכל הנוגע לעליון הנוכחית היקית הנוצחה במידה רבה כתוצאה ממינויו של רוזן. בין חמשת השופטים הראשונים לעליון היו שני יקים: זמורה ודונקלבלום. לאחר מכן היה מאזן בין חניכי האסכולה האנגלו אמריקאית לבין חניכי האסכולה הגרמנית ומתקבל רושם שהאיזון לא היה מקרי (מדובר בשופטים אגרנט וזילברג). (זלצברגר עוז-זלצברגר, 1998).

בין חמשת המינויים הבאים, הראשונים שנעשו ע"י הוועדה למינוי שופטים היו 3 יקים או כאלה שהתחנכו כל ההשכלה הגרמנית (ויתקון, לנדוי זוסמן) ושני שופטים שמוצאם מאנגליה (על פי הגדרת זלצברגר). במהלך שנות השישים מונו לעליון שני יקים: חיים כהן ובנימין הלוי. גם בשנות השבעים היו בין עשרת המינויים לעליון שלושה ילידי גרמניה (בן ציון שרשבסקי, שלמה אשר, מנחם אלון).

בסיכומו של דבר מבין 25 השופטים הראשונים בעליון עד 1978, 36% היו ילידי גרמניה, לעומת 40% ילידי מזרח אירופה, 8% ילידי אנגליה וארצות הברית ו- 16% ילידי א"י. את השכלתם המשפטית רכשו 36% באוניברסיטות גרמניות.

יוצא אפוא שילידי גרמניה וחניכיה מהווים יחדיו את הקבוצה הגדולה ביותר מקרב שופטי בית המשפט העליון בישראל בשלושת העשורים הראשונים לקיומו.

מניתוח הממצאים עולה למעשה, כי כבר מראשית הקמתו של בית המשפט העליון נתגלעה פוליטיזציה במינוי השופטים. עם הקמתו בשנת 1948 היה בית המשפט העליון מורכב משופטים גברים יהודים אשכנזים בלבד, שאחד מהם דתי. כעבור 14 שנה מונה שופט ספרדי ראשון, השופט אליהו מני. בהרכב הנוכחי (נכון לינואר 2012) נכללים 12 שופטים ממוצא אשכנזי, אין שופטים ממוצא מזרחי, ויש שופט אחד ערבי. כלומר מן הממצאים עלה כי במהלך שנותיו של בית המשפט העליון יש לשופטים ארבעה מאפיינים ייחודיים בולטים למנויים: דתי, עדתי, מגדרי ולאומי. זאת ועוד, לא תמיד היו כל תקני השופטים בבית המשפט העליון מאוישים. הסיבה לכך נעוצה לעיתים בפרישה של שופטים, אולם בעיקר לנוכח חילוקי דעות שהחלו בוועדה לבחירת שופטים משנות ה-90 (הלר, 1999), ונמשכים עד היום בעל הליך בחירה חדש.

ה. סיכום

הממצאים בעבודה זו מתקשרים באופן מובהק לשסע העדתי ולפוליטיקה במדינת ישראל. למעשה מאז היווסדו מורכב בית המשפט העליון מאליטה אשכנזית. כבר אז אספקה אלטרנטיבית של מוצר ציבורי איימה על הפוליטיקאים והם נטו לאמץ גישה של ריסון האקטיביזם (מידני, מזרחי, 2006). השערתי לפיה יש עדיפות במינויים בעליון לשופטים ממוצא אשכנזי וגרמני, אוששה באופן מובהק, אם כי מפתיע היה לגלות שהפוליטיזציה למעשה הייתה מבראשית. די אם אציין, כי ה"אליטה המשפטית הייקית מנעה, למרות הפצרותיו של בן-גוריון, מינוי של שופט ספרדי לבית המשפט העליון עד שנת 1962" (ברון, 2005), 14 שנה אחרי קום המדינה. אף שבחירת השופטים אמורה להיות על בסיס ענייני בלבד, מצאתי שהיו ועדיין מעורבים בה גם שיקולים פוליטיים, עובדה שמסבירה אולי את חילוקי הדעות ומחול השדים שנוצרים, בכל עת שעולה הצורך למנות שופט חדש (שרביט 2004, גורלי 2006, יעז 2011).

מהממצאים עלה כי לרוב השופטים שכיהנו ומכהנים בבית המשפט העליון מאפיינים דומים: שופט, אשכנזי, חילוני. כפועל יוצא מכך, היווצרותם של "כיסאות" גם היא, כך הסתבר, הייתה ועודנה תופעה בולטת לעין בהיסטוריה של בית המשפט העליון. מדובר בכיסאות או במקומות ששוריינו לשופט בעל נתון ייחודי מסוים. מינוי שופט מזרחי מסמל את מגבלותיהם של המדינה והמשפט המודרניים, המבקשים לפעול בצורה כללית ושוויונית בשם הנאווה והדמוקרטיה, אך מאידך מסמל את אי יכולתם להשתחרר ממוסכמות ומיחסי כוח חברתיים (רובינשטיין, 1980). הקמת הועדה לבחירת שופטים סימנה מעבר מהליך בחירת שופטים דמוקרטי ופתוח, להליך של מינוי, השואף להיראות מקצועי וסגור לפני הציבור. היה בכך, משום דחיית הסימבוליקה הדמוקרטית לטובת הסימבוליקה המקצועית (להב, 1989), אולם האם גם הליך בחירת השופטים היה א-פוליטי? כפי שראינו בעבודה זו, התשובה היא לא מוחלטת. ההסבר המרכזי להתפתחות יחסי הגומלין בין בית המשפט העליון לבין המערכת הפוליטית, טמון בריכוזיות המערכת הפוליטית, בשסעים העמוקים הקיימים בחברה הישראלית, ובקיומה של תרבות פוליטית המתייחסת לחוק, וכתוצאה מכך גם לבית המשפט העליון באופן אינסטרומנטלי לחלוטין (מידני, מזרחי, 2008).

למעשה מראשית הקמתו של בית המשפט העליון ועד היום, הפוטנציאל של קונפליקט עדתי היה ונשאר, משום שהאשכנזים ממשיכים לשמור על דומיננטיות, ובית המשפט העליון גם נתפס ל"מלחמה" פוליטית. סקרי אמון הציבור מלמדים על ירידה משמעותית למן שנות ה-2000 באמון הציבור כלפיו (מידני, מזרחי, 2008).

בשולי הדברים זיהויה של קבוצת המזרחים כמו גם קבוצות מיעוטים אחרות, כקבוצות מופלות, חיוני לשם התחקות אחר שורשיה של ההפליה וזיהוי דפוסייה השיטתיים. מעניין יהיה לבדוק את הליך מינוי שופטים במבט משווה לארצות אחרות. מחקר מסוג זה נעשה, בין היתר, בכינוס האחד-עשר של המועצה הציבורית (אשקלון, יוני 2003).

זאת ועוד, לדעתי, מערכת המשפט חייבת לפרוץ מרחב חדש, מעבר לטווח עניינם של מזרחים ומזרחיות, כזה שיאפשר התמודדות איכותית ואפקטיבית עם תופעות הפליה מורכבות בישראל, ויאפשר מינויים וקידומים של מזרחיים וקבוצות אתניות נבדלות ומופלות אחרות, כמובן על בסיס התאמה מקצועית שהיא תנאי הכרחי מקדמי למינויים, אך לא על פי חלוקה סקטוריאלית של כסא ושל כוח. צריך לעשות 'מענטשיות', כפי שהציע הנשיא ברק, לבחור שופטים בעלי זהות, ולא "פה" של זהות, כאלה שגם יכולים להיות מבקר של זהותם, להיות פתוחים לזהות של האחר, ובמקרה הטוב גם לגלות אליו סימפטיה, שכן אי אפשר להביא את תוך בית המשפט העליון את כל מניפת הזהויות. בידי אנשים כאלה אפשר לתת לא רק את הספרה הפרטית, ולא רק את הספרה הציבורית, ולא רק את האקטיביזם, אלא גם את מכשיר יום הדין של הביקורת השיפוטית, משום שזה בית משפט רצוי בחברה הטרוגנית, חברה רב-תרבותית.

משה רבנו בהיפרדו מעם ישראל ערב כניסתו לארץ אמר, כי לשופטים צריכות להיות שלוש תכונות: חכמה, בינה וידועים. אני מצטרפת לדעתו של פרופ' ידידיה צ' שטרן לפיה "ידועים" פרושה מקובלים, אלו המייצגים את כל הדעות של כל ה"שבטים" (המועצה הציבורית, 2003), וכולי תקווה שתוך בניית ההווה, כשהוא צופה פני העתיד, החברה הישראלית תחתור ותוביל לצמצום השסעים והפערים גם בכל מוסדותיה, על אחת כמה וכמה גם בבית המשפט העליון.

ו. ביבליוגרפיה

אריאן אשר, ניר אטמור ויעל הדר, 2007. **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007: לכידות בחברה שסועה**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

בטאט עזרא משה, 1969. **אילן היוחסין לתולדות משפחת בטאט**, ירושלים: דפוס חמד.

בירנהק מיכאל וגוסרסקי דוד, 1999. "כסאות ייחודיים, דעות מיעוט ופולרליזם שיפוטי", **עיוני משפט**, כ"ב, עמ' 499-542.

ברון נתן, 2001. "הכבוד האבוד של השופט העליון: פרשת אי-מינויו של השופט גד פרומקין לבית המשפט העליון בישראל", **קתדרה** 101, עמ' 151-190.

ברון נתן, 2001. "הכבוד האבוד של השופט העליון: פרשת אי-מינויו של השופט גד פרומקין לבית המשפט העליון בישראל", **קתדרה** 102, עמ' 159-186.

ברון נתן, 2005. "פרשת 'מסמך השופטים החסוי': מבט נוסף על הקמת מערכת השיפוט הישראלית בשנת תש"ח" (1948), **קתדרה** 115.

המועצה הציבורית הרשות השופטת, 2003. **הסדרה חוקתית, מינוי שופטים, יסודות חוקתיים**. אשקלון, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

זלצברג עלי זלצברגר עוז-זלצברגר פניה, 1998. "המסורת הגרמנית של בית המשפט העליון בישראל", **עיוני משפט**, כ"א(2), עמ' 259-294.

חשין דוד, 1999. **בית המשפט: חמישים שנות שפיטה בישראל**. ישראל, משרד הביטחון.

להב פנינה, 1999. **ישראל במשפט - שמעון אגרנט והמאה הציונית**. ת"א: עם עובד.

להב פנינה, 1989. "העוז והמשרה: בית-המשפט העליון בעשור הראשון לקיומו", **עיוני משפט**, י"ד, עמ' 479-501.

ליסק משה, 1996. "עדה ועדתיות בפרספקטיבה היסטורית", בתוך: ליסק משה וברוך קני-פז (עורכים), **ישראל לקראת שנת אלפיים**, מאגנס.

לשם אלעזר, 1993. "האוכלוסייה הישראלית ויחסה לעולי שנות ה-90", **ביטחון סוציאלי** 40, עמ' 70-54.

מידני אסף, מזרחי שלמה, 2006. **מדיניות ציבורית בין חברה למשפט, בית המשפט העליון והמערכת הפוליטית**, כרמל, ירושלים, עמ' 128-89, 175-160.

מידני אסף, מזרחי שלמה, 2008. "יחסי בית המשפט העליון-כנסת לאור תיאורית הצעדים מבעיה לפתרון!" **המערכת הפוליטית הישראלית: בין משילות לקריסה מחקרים פוליטיקה ישראלית**, עורכים: זובידה הני ומקלברג דוד.

מרדכי הלר, 1999. "מינוי שופטים: הפתרון למשבר העליון", **תכלת** 8 (54), עמ' 63-62.

משרד המשפטים, 2001. **דין וחשבון הועדה לסדרי הבחירה של שופטים**, ירושלים, תשס"א, פרק 15.

סמוחה סמי, 1993. "שסעים מעמדיים, עדתיים ולאומיים ודמוקרטיה בישראל", בתוך: **החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים**, תל אביב: ברירות, עמ' 199-172.

קידר ניר, 2003. "בן-גוריון והמאבק למינוי שופט ממוצא ספרדי לבית-המשפט העליון". **מחקרי משפט**, י"ט, עמ' 534-515.

קימרינג ברוך, 2004. **מהגרים, מתיישבים, ילידים**, תל אביב: עם עובד, עמ' 322-282.

רובינישטיין אליקים, 1980. **שופטי-ארץ: לראשיתו ולדמותו של בית-המשפט העליון בישראל, שוקן**.

שטרית, סמי שלום, 2004. **המאבק המזרחי בישראל: בין דיכוי לשחרור, בין הזדהות לאלטרנטיבה 1948-2003**, תל אביב: עם עובד.

שרפמן קרין תמר, 2008. **החברה הישראלית-חברת מהגרים**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תדהר דוד, 1945-1963. **אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובניו**, תל אביב: ספריית ראשונים.

מקורות מקוונים ואחרים:

אריאן עופר, זובידה הני, 17.11.11, "דעה צפונית", *ICAST*, אתר הפודקאסטים הישראלי.
בית המשפט העליון – אתר מקוון.

בית המשפט העליון - מזכירות ראשית והממונה על חוק חופש המידע.

גורלי משה, 27.1.06. "עלילה בדרך לעליון", *מעריב*.

יועז יובל, 7.11.11. "דיל ביניש-נאמן במבחן, ככל שמתקרב כינוס הוועדה לבחירת שופטים, לא ברור אם הדיל
הזה יחזיק מעמד", *גלובס*.

שרביט נועם, 6.5.2004. "4 שופטים חדשים: עדנה ארבל: זה היה שבוע קשה לי ולשלטון החוק", *new1*.

מוזיאון מורשת בתי המשפט - בית המשפט העליון, רחוב שערי משפט, קריית בן גוריון, ירושלים.